

EXAMENSARBETE

Hösten 2005

Lärarytbildningen

Krishantering i förskolan

Författare

Ammi Malm
Angelica Rydén

Handledare

Agneta Jonsson

www.hkr.se

Krishantering i förskolan

Abstract

Vårt arbete handlar om krishantering och syftet med studien var att undersöka hur lärare uttrycker sig och talar om krishantering i förskolan. Frågeställningarna handlar om vilka kunskaper och förberedelser lärarna har eller behöver, vad som är ett professionellt agerande i mötet med barn i kris samt vilka erfarenheter lärarna har av krishantering. För att få en förståelse för detta har vi intervjuat lärare i förskolan, samt läst litteratur som knyter an till vårt ämne.

Arbetets teoretiska del innehåller styrdokument, utvecklings- och lärande teorier, definition av begreppen kris och trauma samt för- och efterarbete vid kris.

Genom våra intervjuer och vår valda litteratur har vi försökt hitta mönster och likheter i hur lärarna kan arbeta med krishantering i förskolan. Vi har kommit fram till att det är viktigt att lärarna har kunskaper om barns utveckling och barns reaktioner vid kris och trauma. Det är viktigt att vara lyhörd för barnets signaler och inte pressa barnet till att börja prata. Vissa barn, har svårt att visa känslor och då kan det vara bra att använda redskap, såsom att rita, måla eller låta barnet leka, vilket gör att de kan få hjälp att uttrycka sig.

Ämnesord: Förskola, Lärare, Trauma, Krishantering, Sociokulturellt perspektiv

INNEHÅLL

Abstract

Förord

1 INLEDNING	7
2 SYFTE	8
2.1 Frågeställningar	8
3 LITTERATURGENOMGÅNG	9
3.1 Vad säger styrdokumentet?	9
3.1.1 Förenta Nationerna, FN.....	9
3.1.2 Skollagen.....	9
3.1.3 Läroplanen för förskolan, Lpfö 98.....	10
3.2 Utvecklingsteorier	10
3.3 Sociokulturellt perspektiv	13
3.4 Vad är kris? Vad är trauma?	13
3.4.1 Olika typer av trauma.....	14
3.5 Krisens Olika Faser	15
3.5.1 Chockfasen.....	15
3.5.2 Reaktionsfasen	16
3.5.3 Bearbetnings- och Reparationsfasen.....	16
3.5.4 Nyorienteringsfasen	16
3.6 Förskolans och lärarens förberedelser	17
3.7 Vad kan vi göra när krisen är ett faktum?	17
3.8 När behöver barnet professionell hjälp?	18
3.8.1 Posttraumatiskt stressyndrom – PTS.....	19
4. METOD	20
4.1 Undersökningsmetod	20
4.2 Undersökningsgrupp	21
4.3 Etiska överväganden	21
4.4 Bearbetning av materialet	22

4.5 Metoddiskussion	22
5 RESULTAT	24
5.1 Beskrivning av kris och trauma	24
5.2 Kunskaper och förberedelser av krishantering	25
5.3 Professionellt agerande vid kris	26
5.4 Analys av resultat	27
6 DISKUSSION	29
6.1 Beskrivning av kris och trauma	29
6.2 Kunskaper och förberedelser vid krishantering	30
6.3 Professionellt agerande vid kris	32
7 SAMMANFATTNING	33
8 REFERENSER	34
Bilaga 1 Skönlitteratur	
Bilaga 2 Intervjufrågor	

FÖRORD

Ett stort tack till: personalen på förskolorna där vi fick komma och intervjua. Det var intressant att ta del av era tankar och erfarenheter kring krishantering. Vi vill även tacka vår handledare Agneta Jonsson för det stöd vi fått under arbetets gång.

1 INLEDNING

Tsunami-katastrofen, 2004, är en händelse som på många sätt har berört oss. Det är många människor som har varit med om den traumatiska upplevelsen och kanske mist nära och kära. Intresset för vårt arbete kan härledas till just denna händelse, då många barn blev drabbade och försatta i en krissituation. Efter katastrofen var det bland annat många lärare i förskolan som var oroliga för hur de skulle möta de barn som på något sätt drabbats. Vilket leder oss till vår titel, ”Krishantering i förskolan”, som är ett ämne som vi anser både är viktigt och relevant. Eftersom vi inte har fått tillräckligt med kunskap om detta under vår lärarutbildning, ville vi därför fördjupa oss och på så sätt utveckla vår lärarkompetens. I läroplanen för förskolan (Lpfö 98) så anges mål och riktlinjer för hur vi ska arbeta. Även om ord som kris, död och sorg inte förekommer, så finns det flera formuleringar för hur dessa ämnen skall behandlas. I läroplanen står det bland annat:

Förskolan skall uppmuntra och stärka barnens medkänsla och inlevelse i andra människors situation. Verksamheten skall präglas av omsorg om individen och syfta till att barnens förmåga till empati och omtanke om andra utvecklas, liksom öppenhet och respekt för skillnader i människors uppfattningar och levnadssätt. Barns behov av att på olika sätt reflektera över och dela sina tankar om livsfrågor med andra skall stödjas. (Lärares Handbok, Lpfö 98, s.25-26)

Det finns många former av kriser såsom sjukdomar, dödsfall, skilsmässa, eller något annat som berörda upplever traumatiskt. I vår valda litteratur tas det bland annat upp hur viktigt det är att vara en trygg vuxen, att finnas tillgänglig för det drabbade barnet och verkligen ta sig tid att lyssna. Vid t.ex. dödsfall så är det viktigt att ge barnet korrekt information och inte göra några omskrivningar av händelsen. Vidare står det att barnet måste få möjligheten att bearbeta sina känslor annars kan dessa uttrycka sig senare i livet i form av skoltrötthet, aggression och sömnsvårigheter. Barnet måste få adekvat hjälp och därför behöver föräldrar, lärare och andra vuxna ha goda kunskaper om traumatiska situationer och hur vuxna kan hjälpa ett barn som haft en traumatisk upplevelse (Dyregrov 1997, Fyhr 2003, Stern 1997).

I litteraturen tas det även upp två typer av trauman, vilka kallas för typ 1 och typ 2. Typ 1 trauman innebär engångsföreteelser som: trafikolycka, katastrof, förlorat anhörig m.m. Typ 2 trauman är en upprepande händelse som: misshandel, sexuellt övergrepp m.m. (Dyregrov 1997, Tamm 2003). Vi har valt att koncentrera oss på typ 1 eftersom typ 2 kräver en större insats från professionellt utbildad personal, som psykologer och specialpedagoger och därmed anser vi att detta arbete skulle bli alltför omfattande.

2 SYFTE

Syftet med undersökningen är att vi vill ta reda på hur lärare uttrycker sig och talar om krishantering i förskolan. Med hjälp av litteratur och intervjuer vill vi på så sätt fördjupa oss inom vårt valda ämne.

2.1 Frågeställningar

Utifrån syftet har vi följande frågeställningar:

- Vilka förberedelser och kunskaper behöver vi för att möta barn i kris?
- Vilka erfarenheter har lärarna i förskolan av krishantering?
- Vad anser lärarna i förskolan vara ett professionellt agerande vid en krissituation?

3 LITTERATURGENOMGÅNG

I litteraturgenomgången kommer vi att ta upp sådant som belyser vårt syfte och våra frågeställningar om krishantering i förskolan. Delarna omfattar styrdokument, utvecklings – och lärandeteorier, definition av begreppen kris och trauma samt för- och efterarbete vid kris. Vi utgår från ett lärarperspektiv och har tagit tillvara det som vi anser vara relevant för vår yrkesroll.

3.1 Vad säger styrdokumentet?

När vi har tittat på styrdokumentet så har vi valt att gå djupare in på de delar som vi anser passar in i vårt arbete om krishantering i förskolan. Alla dessa delar innefattar vår lärarroll och är viktigt att ha som bakgrund när vi möter barn i kris.

3.1.1 Förenta Nationerna, FN

I FN:s konvention om barnets rättigheter läggs stor fokus på att **barnets bästa alltid ska komma i främsta rummet**. De 41 artiklarna lägger tonvikten på att barnet ska ha rätt till liv och utveckling, rätt till trygghet och skydd samt medinflytande och respekt (Skolverket, 1999).

När det gäller krishantering så anser vi att det är viktigt att tänka på detta i en krissituation. Händer det någonting oförutsägbart som rubbar barnets värld, alltifrån skilsmässa till stora katastrofer så måste vi hela tiden vara observanta på hur barnet mår och reagerar. Precis som det står i FN:s barnkonvention (a.a.) så måste barnen få känna en trygghet och som vuxen och lärare respektera barnets olika behov. Barnet behöver en trygg vuxen som finns tillgänglig och som ger barnet möjlighet att bearbeta sina känslor genom att lyssna.

3.1.2 Skollagen

I skollagen står det bland annat att förskolan ska utgå från varje enskilt barns behov och att de barn som behöver särskilt stöd i sin utveckling av till exempel psykiska eller fysiska skäl skall få sina behov tillgodosedda (Lärarens handbok, 2001).

Här tycker vi att det gäller det samma som det står i barnkonventionen (Skolverket 1999) att om någonting skulle hända så måste barnet få det stöd den behöver. Lärarens roll i detta går inte att bortse från och händer det något så är det lärarens skyldighet och uppdrag att möta de barn som har hamnat i en kris på ett professionellt sätt.

3.1.3 Läroplanen för förskolan, Lpfö 98

Under förskolans värdegrund och uppdrag uttrycks det att förskolan skall ta till vara och utveckla barnets förmåga till ansvarskänsla och social handlingsberedskap, så att solidaritet och tolerans grundläggs tidigt. Förskolan skall uppmuntra och stärka barnets medkänsla och inlevelse i andra människors situation. Förskolan skall kännetecknas av omsorg om individen och syfta till barnens förmåga till empati och att omtanke om andra utvecklas, liksom öppenhet och respekt för skillnader i människors uppfattningar och levnadssätt. Barns behov av att reflektera över och dela sina tankar om livsfrågor med andra skall stödjas. Vidare under mål och riktlinjer står det att förskolan skall sträva efter att varje barn utvecklar en förmåga att ta hänsyn till och leva sig in i andra människors situation samt vilja att hjälpa andra (Utbildningsdepartementet, 1998).

Vi anser att detta kan kopplas till vårt arbete på så sätt att vi måste vara medvetna om att det faktiskt händer hemska saker som vi inte riktigt kan styra över. Istället för att gå omkring och tro att det aldrig kommer att hända mig eller mitt barn eller vår förskola så tycker vi att det skall finnas en slags plan för oförutsägbara ting. Lärarna måste veta hur de skall agera vid en krissituation och barnen måste få möjligheten att prata om livsfrågor. När det gäller konsten att visa empati för andra så tror vi att detta är en otroligt viktig del i barnets utveckling och om något skulle hända så kan barnet leva sig in i en annan människas situation.

3.2 Utvecklingsteorier

Enligt Gyllenswärd (1997) behövs kunskaper om barns behov och utveckling, för leda och möta barn i kris. Den vuxnes roll som hjälpare ska inte vara att rasera barnets psykiska försvar eller att tala om för dem hur saker och ting ska vara. Läraren måste istället kunna uppfatta barnens försvar och respektera dessa. Han skriver vidare för att klara av att vara ett stöd för barn i kris måste den vuxne ha, både för sin egen och för barnets skull, en erfaren person med goda kunskaper om barns psykiska utveckling och behov. När familjen eller barnet behöver

ytterligare stöd är det bra att veta var och till vem den vuxne ska vända sig. Det finns en hel del böcker om utvecklings teorier och vi har valt att titta på några av dem.

Fyhr (2003) skriver om hur en människas psykiska inre struktur byggs upp av dess levnadshistoria. Hur denne människa hanterar psykiska påfrestningar har stor betydelse för dess struktur. Hon skriver också att de första åren i en människas liv är de allra viktigaste för den fortsatta utvecklingen till en självständig, harmonisk vuxen person. Redan efter två, tre år är det viktigaste avklarat i barns utveckling.

Stern (2000) menar att det är genom goda upplevelser från barndomen som barnen blir starka psykiskt, vilket de kan använda vid svårigheter senare i livet. Det psykiska kapitalet används även när barn leker och har roligt, inte bara när det råkar ut för svårigheter. Tryggheten barnet får som liten ligger som en grund för dess personlighet. Tyvärr kan den inte skona barnet från katastrofer och andra svåra upplevelser, men den kan avgöra hur barnet hanterar svåra situationer.

Stern (a.a.) skriver också om hur barnet utvecklas i olika domäner. Från tidig spädbarnsålder utvecklar barnet en personlighet, vilket gör barnet medveten om den sociala världen. De olika domänerna följer barnets utveckling och hjälper barnet att utvecklas som person. Grunden för personlighet menar Stern ligger i självreflektion och förståelse, men även användning av språkliga uttryck. Detta gör att barnet blir mer socialt och har då redskapen att förhålla sig till världen och sin omgivning. Under utvecklingens gång är alla domäner aktiva. Domänerna kan inte barnet växa ifrån, de kan inte heller upplösas eller försvinna. Ur utvecklingsperspektiv kan inte heller dessa bli förlegade eller lämnas någonstans. När alla domäner är tillgängliga, är det inte helt säkert att de är starkt dominerande under en viss utvecklingsfas. Återbesök till tidigare domäner kan uppstå i situationer där utmaning är en stark faktor, såsom stress, konflikter, anpassningsproblem eller utmattning. För att återgå till sin utvecklingshistoria krävs speciella processer och förutsättningar, detta brukar vara regression. Inga villkor eller processer behöver ligga till hands för att kunna gå fram och tillbaka mellan olika erfarenheter i de olika domänerna.

De olika domänernas framträdande under utvecklingen kommer i en tydlig ordning (uppvaknandet själv, kärnsjälv, subjektivt själv och verbalt själv) det kan finnas en eller två domäner som är aktiva samtidigt och de andra håller sig i bakgrunden. Där en domän tar slut

fortsätter en annan som bygger på den tidigare domänen, vilket gör att de underlättar framväxten för dem senare. Dessa fortsätter inte till vuxenåren utan blir bara mer utvecklade och bearbetade. Därför menar Stern att alla känslor av själv finns inom oss hela livet. (a.a.)

Stern (1997) tar också upp de avgörande första åren i ett barns liv och skriver att barnets föräldrar och personalen i förskolan måste upptäcka, möta och bekräfta det unika i varje barn. Läraren i förskolan måste lyfta fram och utveckla varje barns speciella resurser och kompetenser. Barnet måste också få samspela med andra människor för att utvecklas till sin fullhet. Ju mer uppmuntran och vägledning ett barn får, desto mer utvecklas självförtroendet och den egna tilliten. Det är viktigt att någon ser vad barnet kan och delar dess glädje att kunna. Stern skriver också att den vuxne måste genom lyhörd bekräftelse av alla uttryckssätt hjälpa barnet att utveckla sin känslomässiga kommunikation, samhörighet med andra, sitt språk samt sin förståelse för sammanhang. På så vis kan barnet få förutsättningar att bli sig själv (a.a.).

Fyhr (2003) skriver att alla behöver trygghet, men det är dock i den första fasen som grunden till trygghet läggs, genom tillit till omgivningen. Vill man ha ett barn som är en trygg individ som vuxen och som kan se positivt på sig själv och andra, ger man barnet den trygghet det behöver när det är som mest känsligt för trygghetspåverkan. Det den vuxne ger barnet gör att barnet får en känsla av att omvärlden är god. Fysisk omvårdnad, mat, sömn, fysisk kontakt och stimulans, är det som gör att denna känsla kan utvecklas. Det lilla barnet får sina behov tillgodosedda vilket gör att det lägger grunden för tillit till omvärlden. I den här fasen betyder trygghet även psykisk omvårdnad likväl sammanhang angående personer, rutiner, saker och platser. Barnet får inte överges vid fel tid och på fel sätt. Den vuxna personens möjligheter att hantera påfrestningar och stress har att göra med destruktiva separationer.

Fyhr (a.a.) skriver också för att barnet ska kunna ta sig igenom en kris eller förlust måste barnet få svar. Det är obesvarade frågor som kan hålla kvar oron och ältandet. När helhetsbilden kommer och frågetecknen är borta, då kan livet gå vidare.

3.3 Sociokulturellt perspektiv

I arbetet utgår vi från ett sociokulturellt perspektiv på lärande, då vi tror att människan lär sig i en social och kulturell miljö. När det gäller krishantering så handlar det mycket om samspelet mellan människor, så därför har vi valt just detta perspektiv.

Evenshaug & Hallen (2001) skriver om Lev Vygotskijs teori, att omgivningen har stor påverkan på barns utveckling, då de kognitiva färdigheterna läggs. De menar vidare att de mentala funktioner som barnet har med sig vid födseln omformas av kulturen. Dessa funktioner är varseblivning, uppmärksamhet och minne. De byts ut till mer avancerade funktioner för att anpassa barnet intellektuellt till omgivningen. Funktionerna gör att barnet kan bestämma strategier och redskap för att klara en utmaning eller ett krav. Säljö (2000) talar också i sin bok om redskap som hjälper människan att ta sig igenom kraven som biologiska förutsättningar sätter upp. Han skriver vidare att det är genom kommunikation som individer kan få ett annat perspektiv på sitt sätt att tänka, resonera, och handla. Utgångspunkten för ett sociokulturellt perspektiv syn på lärande och tänkande är ett intresse för individens (men även gruppens) utnyttjande av de kognitiva och fysiska resurserna. För att förstå hur människor behärskar situationer går det inte att blunda för att människan använder och samspelar med artefakter, redskap. Det är genom dessa artefakter individen kan ta sig igenom olika situationer. Individen utvecklar intellektuella kunskaper genom att samla erfarenheter av ett problem där hjälpmedel och tekniker utvecklas. Detta kan för en människa i kris vara att måla och rita för att beskriva känslor de inte kan få fram på annat sätt. Dessutom skriver Säljö att språket befriar individens intellekt till att öppna världar till omgivningen med ursprung i det som individen ser och upplever. En annan funktion språket har är att det kan referera till händelser som inte har någon fysisk verklighet men som i mänsklig samvaro är central.

3.4 Vad är kris? Vad är trauma?

Kris och trauma är ord som används mer och mer i vårt samhälle, men vet vi egentligen vad de betyder? Är det samma sak eller finns det olika betydelser? I detta avsnitt har vi valt att redogöra för de olika begreppen och ge en närmare beskrivning av vad de kan innebära.

Enligt Andersson (1995) är en krissituation en händelse då vi upplever att vår trygghet, sociala identitet och livsmål är allvarligt hotade. De menar vidare att i denna situation är tidigare erfarenheter och reaktionssätt ej tillräckliga för att vi ska klara av situationen. Dyregrov (1997) tittar på båda begreppen och menar att en kris inte behöver vara dramatisk från början utan kan utvecklas gradvis. När trauma uteslutande handlar om plötsliga och dramatiska händelser. Precis som Fahrman (1993) skriver också Dyregrov (a.a.) att det finns faktorer som påverkar huruvida vi hanterar traumat eller krissituationen. Om föräldrarna finns där tillsammans med barnet så är deras reaktioner viktiga för hur också barnet upplever situationen. Om de är lugna så kan barnet uppleva en viss stress, men blir föräldrarna skräckslagna så kan barnet finna händelsen traumatisk. Utvecklingsfas, erfarenheter och föreberedelse är ytterligare några faktorer som påverkar hur barnet upplever situationen. Dyregrov skriver vidare att en situation i sig själv inte behöver vara traumatisk för ett barn, utan det är hur barnet tolkar eller uppfattar situationen som bidrar till hur traumatisk den blir. Han skriver också att barnet inte själv behöver vara offer för en traumatisk händelse för att själv bli traumatiserat. Det räcker med att bli vittne till svåra situationer eller höra om något allvarligt som drabbat någon vän eller närstående. (a.a.)

3.4.1 Olika typer av trauma

Litteraturen vi läst behandlar två typer av trauman. Typ 1-trauman handlar om enstaka händelser som oftast skapar panik och skräck hos barnet. Vid denna typ av trauma har barnet detaljerade minnesbilder. Dessa minnesbilder kan vara så starka att de stör barnets dagliga liv. Barnet kan också fråga sig själv varför just det var med om denna skrämmande händelsen. Barnet försöker hitta mening till varför och tror att det finns ett samband till varför det hände. ”Om jag hade skyndat mig på morgonen, så hade det inte hänt.” Den traumatiska händelsen får på så sätt en mening och händelsen blir begriplig, men det kan också innebära att barnet känner en skuld till det som hände. Skuld känslor är också mycket vanligt vid alla slags kriser, då vi försöker hitta en slags syndabock till händelsen och gör vi inte det så tar vi själva på oss skulden för det inträffade (Dyregrov 1997, Tamm 2003).

Typ 2-trauman är en serie traumatiska händelser, såsom sexuellt övergrepp, misshandel eller krig. Först blir det en förvåning av händelsen som därefter blir till skräck och bestörtning. Därefter finns det en förväntan och fruktan att händelserna är något som kommer upprepa sig.

Denna typ av trauma gör att barnet använder alla möjliga försvar för att skydda sig. Massiv förnekelse, vrede, sorgsenhet, ångest eller en oförmåga att känna överhuvudtaget (a.a.).

3.5 Krisens Olika Faser

Genom att titta på de olika faserna som den drabbade går igenom, är det lättare att förstå och hjälpa barnet i den aktuella fasen. Vi upplever detta som mycket relevant för vår kommande yrkesroll. Vi ifrågasätter dock om det går att följa dessa faser i ordningen de står i eftersom det kanske är olika från person till person, men vi har inte hittat någon annan litteratur som talar något om detta. Oavsett vad som utlöst krisen finns det likheter i krisens förlopp och dessa kan beskrivas i följande fyra faser:

3.5.1 Chockfasen

Denna fas varar alltifrån en kort stund till en vecka. Personen förnekar det som hänt genom bortträngning, som är ett sätt att anpassa sig till det som hänt. Om den drabbade skulle acceptera direkt vad som hänt skulle det kunna leda till att den drabbade blir tyngd av sin psykiska smärta och ångest (Sandberg, 2001). Utåt sett kan personen verka samlad men inombord råder ett kaos. Vid sjukdom kan den drabbade ha minnesluckor av informationen som givits. Det är också vanligt att den drabbade undervärderar sjukdomen genom att säga ”att det är inte så farligt” eller ”läkaren måste ha tagit fel” (Dyregrov 1995, Birkehorn 1998, Sandberg 2001). En del kan under chockfasen reagera starkt och mycket avvikande, andra drabbas av ett panikliknande tillstånd och blir hyperaktiv, skriker eller talar förvirrat. Andra symtom kan vara att bli helt paralyserad och ibland helt tyst och orörlig. Det är dock viktigt att peka på att ingen reaktion är rätt eller fel bara olika. En del barn reagerar med rädsla och ångest, detta kan vara starkast hos ungdomar, vilket kan leda till att de slår sönder saker eller också reagerar med apati (Dyregrov 1995). För att kunna hjälpa en person i chockfasen ligger initiativet hos hjälparen. Hjälparen måste ge tydliga signaler om trygghet, medkänsla och stöd, samt försiktig beröring. Det måste också finnas en respekt för att den drabbade vill vara i fred, och inte överdriva den vårdande attityden (Birkehorn 1998).

3.5.2 Reaktionsfasen

Chockfasen går sedan över till reaktionsfasen som pågå från en vecka upp till ett år. Det typiska för den här fasen är frågan varför? Tankar och frågor om orättvisa att det just skulle hända mig. Allt handlar om att förstå vad som hänt och skulden läggs ofta på något som de tror var orsaken till krisen t.ex. "När jag var liten fick jag cykelstyret i magen, därför fick jag magcancer nu" (Sandberg 2001). Reaktionsfasen tar vid när den drabbade öppnar ögonen för det som hänt och börjar släppa in verkligheten. Men det kan även innebära att den drabbade gripes av påträngande känslor av ångest, skuld, rädsla och sorg. Chockfasen och reaktionsfasen brukar tillsammans kallas den akuta fasen. Den drabbade kan också få mardrömmar och överkänslighet samt fobiska reaktioner (Dyregrov 1995, Sandberg 2001).

Personen kan uttrycka begränsat perspektiv på behov av hjälp genom att tro att det inte finns någon som kan hjälpa honom eller henne. Hjälparen kan bearbeta skuld känslorna genom att lyssna aktivt och intresserat samt att visa empati (Birkehorn 1998).

3.5.3 Bearbetnings- och Reparationsfasen

Denna fas varar från några månader till år. Den drabbade kan börja inse verkligheten och vänder sig mot framtiden. Personen lär sig leva med det som hänt och de starka känslorna som det nu finns ord på avtar genom att gamla aktiviteter upptas. Den drabbade får en mer positiv syn på tillvaron, det går att skratta igen och t.ex. ett biobesök kan göra att man inte tänker på det som hänt för en tid (Dyregrov 1995, Sandberg 2001).

3.5.4 Nyorienteringsfasen

Nyorienteringsfasen är den sista fasen och den har inget slut. Den drabbade har försonats med det som hänt, men lever ett normalt liv med minnen från det som hänt. Det som orsakade krisen blir en del av livet som inte får glömmas. Det som hänt blir en ny erfarenhet och den drabbade har fått en ny insikt som förändrat livet i positiv riktning. Födelsedagar och helger såsom jul och nyår kan dock väcka upp dessa svåra känslor igen och göra sig påmindra (Dyregrov 1995, Sandberg 2001).

3.6 Förskolans och lärarens förberedelser

Mental förberedelse och planering gör det lättare för de drabbade att hantera krisen än för de som tar det som det kommer. Det kan vara till nytta att göra en del saker som ökar förskolans förmåga att ta itu med sådana problem. Dyregrov (1995, 1999) ger exempel på saker som kan vara bra att göra och som vi anser är relevanta för arbetet i förskolan. Han tar bland annat upp att det kan vara bra med en temadag för lärare om hantering av dödsfall och kriser i förskolan. Lärarna får då möjligheten att fördjupa sina kunskaper och kunna agera som en stödgrupp för den övriga personalen. Här kan de få information om hur barn kan reagera vid en krissituation och tips på hur de kan engagera barnen och vilka uttrycksformer det finns att använda sig av i samband med katastrofer, dödsfall och andra typer av kriser. Det är även viktigt att förskolans litteratur ses över både faktaböcker och skönlitterära verk. En beredskapsplan gör det lättare att förbereda sig och den bör vara väl genomarbetad och klargjord. Beredskapsplanen kan bland annat vara utformad på så sätt att den visar vilka personer lärarna bör ta kontakt med. Krisgruppen kan bestå av lärare, skolkurator, skolhälsa och rektor samt psykologer och/eller annan expertis.

3.7 Vad kan vi göra när krisen är ett faktum?

Dyregrov (1997) menar att det första barn behöver som har varit med om ett trauma är en trygg situation, vilket innebär att de behöver vara tillsammans med vuxna och vänner som de känner sig trygga med. Det är också viktigt att hålla fast vid rutiner för dessa skapar sammanhang och trygghet i barnets liv som visar att även om det som hänt är traumatiskt och kaotiskt så finns det ändå en stabilitet i deras tillvaro. Förskolan är en plats där rutiner är en del av verksamhetens vardag och vid en krissituation är det viktigt att hålla fast vid dessa. Det är inte heller fel att gå igenom det som skett för att barnet ska få en klar bild av händelsen. Detta motverkar missförstånd och fria fantasier om det som hänt. Fakta och samtal är dock ingenting som kan påtvingas barnet, utan det måste finnas en öppenhet och ärlighet hos de vuxna som finns i barnets närhet. Barnet måste veta att det finns personer i dess närhet som bryr sig, lyssnar och är villiga att svara på barnets frågor. Det finns många olika uttrycksmetoder som kan hjälpa barnet att bearbeta en traumatisk upplevelse. Lek är ett medel som många barn spontant använder sig av efter ett trauma. I leken kan barnet tryggt bearbeta händelsen och hjälper barnet att skapa ordning, uttrycka känslor och få perspektiv på saker

och ting. Detta är ett forskningsområde som det står väldigt mycket om och precis som Dyregrov skriver så anser flera forskare att lek är ett sätt för barnet att bearbeta händelser. Pramling & Sheridan (1999) skriver bland annat att i leken får barnen möjligheten att utforska sin omvärld, samt bearbeta sina intryck och erfarenheter. Knutdotter Olofsson (2001) tar upp att lek är läkande så länge det finns en trygg miljö. Dyregrov (1997) skriver också att teckning, dans och drama är andra uttrycksmedel som kan hjälpa barnet att uttrycka sina känslor och upplevelser. Det finns också många böcker som handlar om händelser såsom dödsfall, olyckor och skilsmässor, som kan hjälpa barnet att hantera traumat genom identifiering med huvudpersonerna i texten. Tamm (1986) tar också upp att det bästa en lärare kan göra är att hjälpa barnet till en fast förankring i verkligheten och inte överösa barnet med medlidande eller förneka händelsen.

3.8 När behöver barnet professionell hjälp?

Dyregrov (1997) beskriver tre olika grupper av faktorer som påverkar hur barnet reagerar vid en traumatisk upplevelse. Den första är *situationsfaktorerna* som handlar om hur lång förberedelse barnet hade innan händelsen inträffade, hur stark händelsen var för barnet och hur svårt det är att förstå och förhålla sig till händelsen. Den andra gruppen är *barnet själv*, som handlar om barnets personlighet, denna ligger till grund för hur det klarar stress, men även hur barnets psykiska tillstånd är. Den tredje gruppen av faktorer är *omsorgsmiljön*. Här handlar det om familjesituationen och hur mycket stöd barnet får från familj, vänner, personal på t.ex. förskolan. Dyregrov pekar vidare på reaktioner som bör leda till att de vuxna i barnets närhet reagerar och tar kontakt med professionell hjälp. Vi har valt att sammanfatta dessa i punktform för att på ett lättare sätt få en överblick över följande tecken. De är följande:

- Barnet drar sig undan vänner och vuxna
- Barnets utvecklar fobiska reaktioner
- Barnet pratar om att skada sig själv eller ta sitt liv
- Barnet reagerar med starka självförelser
- Skolarbetet förändras
- Efterreaktionerna är starka och förändras inte
- Barnet uppvisar starka bortträngningsreaktioner under en längre tid
- Hallucinationer eller osammanhängande prat
- Konstanta grubblerier omkring det som skett

3.8.1 Posttraumatiskt stressyndrom – PTS

PTS eller ”posttraumatiskt stressyndrom” är ett allvarligt tillstånd som kan uppträda efter det att barnet har varit med om en traumatisk upplevelse. Det är viktigt att komma ihåg att även om ett barn har uppvisat något av följande symtom så betyder inte detta att de lider av PTS, utan samtliga efterreaktioner måste ha kvarstått i minst en månad innan det går att klassificera det som posttraumatisk stress (Dyregrov 1997, Tamm 2003).

För att ett barn ska få diagnosen PTS, så måste barnet själv ha varit med om eller bevittnat en traumatisk händelse, där barnet i sin tur reagerat med rädsla, fruktan eller hjälplöshet. Dessa reaktioner måste ha funnits en månad eller längre. Det finns ett ständigt återupplevande av traumat med återkommande minnesbilder eller mardrömmar. De skall också visa i sitt beteende att de återupplever traumat genom t.ex. repetitiv lek. Med detta menas att de leker händelsen gång på gång. Barnet uppvisar reaktioner av undvikande och apati där de undviker tankar, platser, personer och aktiviteter som påminner om det som hänt och att de utvecklar ett begränsat känsleregister. Även överdrivna reaktioner, spänd uppmärksamhet, svårt att sova, koncentrationssvårigheter och snabb irritation, samt vrede kan vara tecken på PTS. (a.a.) Om ett barn fått diagnosen PTS så görs barnet medvetet om att de upplevelser och den rädsla som barnet har och att de kan avhjälpas. Genom att de personer som är i barnets närhet har kunskap om PTS går det att skapa en förståelse och ett bra klimat som gynnar den drabbade (Tamm 2003). Det viktiga är dock att det posttraumatiska tillståndet kräver en professionell behandling och i många fall även medicinering (Sandberg 2001).

4. METOD

I metoddelen tar vi upp val av metod, beskrivning av undersökningsgrupp samt hur vi har bearbetat vårt material. Därefter följer även en diskussion av vårt metodval.

4.1 Undersökningsmetod

Vi har valt att använda oss av skriftliga källor för att öka vår förståelse för det aktuella ämnet och vårt problemområde. Vi har också valt att göra kvalitativa intervjuer med lärare i förskolan för att ta reda på vad de har för kunskaper om krishantering och hur de bemöter de barn som drabbats av en kris. Om kvalitativa intervjuer skriver Trost (2005) och menar att dessa intervjuer utmärker sig genom att intervjuaren ställer enkla och raka frågor och får därmed genomtänkta svar. Med materialet kan intressanta åsikter, skeenden och mönster komma fram vid närmare analys.

Vi bestämde att vi skulle intervjua tio eller elva lärare, för att ha några extra om några tackade nej. Eftersom vi bor i två olika städer föll det sig naturligt att intervjuerna skulle ske på våra respektive hemorter. Vi försökte sprida ut intervjuerna under en vecka, då det blev högst två intervjuer per dag. Då vi ringde och presenterade arbetet samt för att boka intervju på förskolorna, fick vi uppfattningen att lärarna var positiva och nyfikna på vårt arbete. Samtidigt uttryckte några en avhållsamhet gentemot ämnet, då de kände att de inte hade tillräckligt med kunskap eller ont om tid. Vi hade fått ihop tio stycken intervjuer varav en tackade nej i sista sekunden på grund av sjukdom, så vi höll tillgodo med nio stycken.

När vi kom till förskolan där vi skulle intervjua blev vi presenterade för personalen och på några förskolor visade de runt. Personalen fick välja plats för intervjun, och på samtliga intervjuer satt vi på ett ställe som var avskilt från den övriga verksamheten. Det är viktigt att den intervjuade ska känna sig trygg i miljön. Trost (2005) menar att den intervjuade får bestämma var intervjun ska genomföras, men att den som intervjuar måste kunna komma med förslag. Han skriver vidare om miljön och vikten av att det inte får finnas några andra som lyssnar på intervjun eller andra störningsmoment som telefoner eller ljud från barngruppen. Genomförandet att våra intervjuer skedde under olika förutsättningar, där några av de

intervjuade gärna ville ha frågorna i förväg vilket de fick. Detta var dock ingenting som vi hade planerat i förväg, men beslutade att gå dem till mötes vid deras förfrågan.

Under intervjuerna använde vi bandspelare vilket vissa av lärarna kände sig lite obekväma med. Vi småpratade lite först innan intervjun för att de skulle slappna av och för att intervjun lättare skulle uppfattas som ett samtal, men även för att få bättre ögonkontakt med lärarna. Eftersom intervjuerna var semistrukturerade hade vi färdiga frågor (se bilaga 2) i flexibel ordningsföljd, som tillät den intervjuade att fritt utveckla sina ideér (Denscombe, 2000). När det gäller vad som är bra att tänka på under en intervju så tar Trost (2005) upp att intervjuaren måste kunna känna empati, och sätta sig in i den föreställningsvärld den intervjuade bygger upp. Trost skriver vidare att vid en intervju ska lyssnandet vara aktivt och inte bli ifrågasättande. Svaren som kommer spontant eller utifrån frågorna är inte alltid vad de på ytan kan vara. Intervjuaren får inte ta dem för givet, utan reflektera och ifrågasätta sig själv. Inledningsvis frågade vi lärarna vad de hade för utbildning och hur länge de hade arbetat i förskolan. Avsikten med dessa frågor var att få igång samtalet och ingenting som vi hade för avsikt att använda oss av i vårt resultat. För att bearbeta materialet spelade vi upp bandet från intervjun och transkriberade varje ord som sades, som vi sedan renskrev på datorn. Därefter var det lättare att göra en djupare analys.

4.2 Undersökningsgrupp

Vår undersökning omfattar sju förskollärare och två barnskötare. Intervjuerna är genomförda på nio stycken olika förskolor i två olika städer. I vårt resultat har vi valt att numrera förskollärarna och barnskötarna från ett till nio. Där vi använder lärare som begrepp och syftar då både på förskollärare och barnskötare. Några av lärarna har även specialpedagogisk utbildning, och har jobbat med barn i behov av särskilt stöd.

4.3 Etiska överväganden

I Forskningsetiska principer (2002) finns fyra stycken huvudkrav som vi har tagit del av och beaktat. Dessa är *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet*. I *Informationskravet* ingår att informera de berörda om forskningens syfte. De ska också upplysas om att deltagandet är frivilligt och att de har rätt att avbryta sin

medverkan om de önskar. Uppgifterna som lämnas kommer inte användas för något annat syfte än forskningen. *Samtyckeskravet* styrs av att de deltagande har själv rätten till att styra över sin medverkan. *Konfidentialitetskravet* innebär att största möjliga konfidentialitet ska ske när det gäller personer och uppgifter i undersökningen. Personuppgifter ska förvaras så att obehöriga inte kan ta del av dem. *Nyttjandekravet* handlar om att uppgifter som samlas in om enskilda personer, får bara användas för forskningsändamål (a.a.). Det är också viktigt att tänka på att de som blir intervjuade har rätt till sin integritet och sin värdighet (Trost 2005).

4.4 Bearbetning av materialet

Bearbetningen av materialet har skett genom sammanställning av våra intervjuer och jämförelse med aktuell forskning för att komma fram till hur vi på bästa sätt kan arbeta med krishantering i förskolan. Vi har först och främst läst och letat efter litteratur som har handlat om hur vi möter barn i kris. Vi också tittat på ämnet hur ett utvecklingsteoretiskt perspektiv och ett sociokulturellt perspektiv. Dessa bitar av vi sedan försökt hitta en koppling till gentemot vårt läraruppdrag, där vi att tittat på olika styrdokument. Alla dessa teorier och tankar av vi tagit vara på när vi skrivit vår litteraturgenomgång. Vi har upplevt att det står en hel del om krishantering, men främst riktad åt skolans verksamhet och lite mindre om hur lärarna kan arbeta med krishantering i förskolan. För att få ytterligare kunskaper så var det därför mycket intressant att få ta del av hur lärare i förskolan uttrycker sig och talar om krishantering. Efter att ha skrivit ut intervjuerna har vi noga läst igenom dem för att hitta mönster, likheter och olikheter i de intervjuades svar och delat in svaren i olika områden som belyser vårt syfte och frågeställningar. Dessa områden är beskrivning av kris och trauma, kunskap och förberedelser och professionellt agerande vid kris.

4.5 Metoddiskussion

Valet av metod kändes självklart då vårt syfte var att ta reda på hur några lärare i förskolan uttrycker sig och talar om krishantering. Vi bestämde oss därför att genomföra kvalitativa intervjuer, då vi på detta sätt kunde få fram intressanta mönster, åsikter och idéer (Trost, 2005). Vi upplevde att det var bra med semistrukturerade intervjuer, där lärarna fick möjligheten att prata fritt utifrån frågorna. Vi upplever att lärarna var återhållsamma då vi presenterade arbetet när vi skulle boka intervju. Detta tror vi beror på att ämnet skrämmer

dem lite och eftersom de flesta inte vet hur de ska agera i en krissituation. Vi tror att med tillräcklig kunskap och förberedelse är det lättare att sitta och delge förskolans tankar om krishantering. När vi valde vilka förskolor vi skulle vilja komma och intervjua upplevde vi det svårt att välja ut några stycken då det var ganska många som var intressanta. Under intervjuerna så använde vi oss av bandspelare vilket vi såg som en stor tillgång för att lättare kunna bearbeta materialet och det var ingenting som störde intervjuerna.

Under intervjuerna var det vissa av lärarna som hade fått frågorna innan, vilket gjorde att de hade kunnat förbereda sina svar. Dessa lärare hade det lättare att besvara frågorna, än de som fick frågorna ställda direkt till sig under intervjutillfället. Detta kommer vi att ta vara på till nästa gång vi kommer att genomföra denna typ av studie.

5 RESULTAT

Vi har delat in vårt resultat i olika områden för att ge en tydligare bild av det som sades och som belyser det vi fick fram i vår undersökning. Varje del är en sammanfattning av de tankar och åsikter som kom fram under intervjutillfällena och vi har även med citat från lärarna för att stärka och ge en tydligare bild av det som sades.

5.1 Beskrivning av kris och trauma

De flesta av de intervjuade ansåg att trauma är ett allvarligare tillstånd än vad kris är. Kris är något som kan hända alla människor och är väldigt individuellt. Lärare 3 påpekar att en kris för ett barn kan till exempel vara den separation som sker när barnet blir lämnat på dagis för första gången. Från att ha varit beroende av sin mamma och pappa ska barnet nu bli självständigt. Många av lärarna talar om hur olika det kan uttrycka sig och som lärare 8 säger i nedanstående citat så kan kris innefatta så mycket och behöver inte alltid vara stora katastrofer eller olyckor.

Det är inte bara när det händer olyckor och det behöver inte alltid vara blodigt. Utan det kan blöda i hjärtat också. Ibland känns det nästan som man behöver mer hjälp mot det psykiska än alla olyckor som händer i trafiken. (Lärare 8)

Trauma är ett tillstånd som kan vara följden av stora olyckor eller katastrofer. Lärare 6 talar om att trauma är en starkare upplevelse där personen/personerna är under större psykisk press. Detta talar också lärare 1 och 2 om och ser trauma som något betydligt mer allvarligt än vad kris är.

Trauma, det tänker jag mig mer död, alltså det värsta värsta ...//...

En kris är oftast en utdragen process, det är ju trauma också, när det väl sätter igång, men det är kanske en utdragen process, men den kommer plötsligare än vad en kris gör. (Lärare 2)

Jag tycker inte att det är så starkt laddat för mig, just kris, men hamnar man sedan i ett trauma, om man inte lyckas få hjälp i en kris, så är det betydligt mer allvarligt...//... kris är inget att vara rädd för, det händer alla. (Lärare 1)

5.2 Kunskaper och förberedelser av krishantering

Erfarenheterna av krishantering varierade från person till person. Lärare 9 jobbar i ett socialt belastat område och sa att det i stort sett var något som hela tiden fanns i deras vardag och ingenting de reflekterade över. Erfarenheterna ansågs dock vara en viktig sak. Det fanns några som inte hade någon erfarenhet alls och vi upplevde att dessa hade det svårare att svara på vissa av frågorna. Dock såg vi i intervjuerna att det spelade ingen roll om arbetslivserfarenheten var lång eller kort det berodde helt på var de intervjuade jobbade och vad som hade hänt på förskolan. Att ha arbetat lång tid i förskolan behövde inte betyda att lärarna hade mer erfarenhet av krishantering. Det var några av lärarna som antydde att det handlar mer om vad som hänt på förskolan, men även privata saker.

Ja, jag tror att man måste jobba i många år med barn eller i alla fall vara nära dem. Jag sätter mycket på att barnen ska visa empati och känna efter hur den andra känner, mycket med EQ. Så jag tror att det är erfarenheten som man får under alla år, att vara nära barnen och känna med hela kroppen, hjärtat och själen och allt möjligt som man har. (Lärare 8)

Det gemensamma var dock att alla var överens om att man inte ska vara rädd för att ta tag i saker, inte vända ryggen till utan istället vara en medmänniska. Några lärare pekade även på vikten att inte vara rädd att ta hjälp utifrån. När läraren känner, ”att jag inte klarar av detta,” kunna ta hjälp av rektor eller präst för att hjälpa barnet eller en annan vuxen.

Ja, det beror ju på vad det är för slags kriser. Det kan vara svårt att vara förberedd, för det kan vara så mycket, men jag tror att många gånger handlar det om att man kan visa sin medmänsklighet och att barnet känner att man bryr sig. Istället för att säga att detta är för svårt, detta kan jag inte engagera mig i...//... Det är ju något som man kan vara förberedd på i ens yrkesroll. (Lärare 6)

När det gäller deras kunskaper och förberedelser så fanns det färdiga krisplaner på nästan alla förskolor. I krisplanerna fanns telefonnummer till personer som är bra att kunna ringa om något skulle inträffa, såsom rektor, psykologer, specialpedagoger, rektor, sjuksköterskor med flera. På många förskolor så hade dessa personer årliga möten, där de går igenom saker som hänt eller annat som behöver diskuteras. Lärare 2 berättar att de har en krislåda som de lägger foto på alla i förskolan, både barnen och de som jobbar. Där finns också en duk, ett ljus, en ram och litteratur i krislådan för att göra det lättillgängligt när det väl händer något. Som sagt så var krisplan något som de flesta var bekanta med, men det fanns undantag.

...//...Det ska finnas en krisplan för området: men det är egentligen ingenting som vi har jobbat med. Och det ska finnas på varje ställe: men det har vi faktiskt inte, det är något vi borde bli bättre på...//... man hade verkligen behövt sätta sig ner och diskutera och tillsammans utarbeta. All personal har olika syn på det, som man måste länka samman något gemensamt. (Lärare 5)

5.3 Professionellt agerande vid kris

Nyckelord som dök upp under intervjuerna var: trygghet, lyhördhet, öppenhet, respekt. Vi har utifrån intervjuerna erfarit att det handlar om att finnas tillhands för en annan människa och hjälpa den personen om de vill ha hjälp. Visa att man är en vuxen som de kan vända sig till om de vill prata. Lärare 8 menar också att om barnet eller en vuxen har svårt att visa känslor och håller dessa inne, måste man på ett vänligt sätt försöka få dem att gråta, för att det är kanske det de behöver.

Det beror på vad det är för sorts kris, men det viktiga tycker jag e att i alla lägen. Lyssna, vara lyhörd vad barnet eller den vuxne säger.. att man försöker förstå vad det är de behöver för stöd och att man kan finnas där och ge råd och stöd och att ibland rent medmänskligt bara vara tillhands och lyssna tror jag e jätteviktigt när något händer och att man visar att man bryr sig. (Lärare 6)

Barnskötare 1 berättar om en situation där en kollega dött och då har de pratat mycket om änglar eftersom barnen på avdelningen tror mycket på det. De gick ut och vinkade till henne, och vid en minnesstund släppte de även upp ballonger. Hon berättar också att barnen har bearbetat den här typen av händelser genom att leka där de vuxna får vara sjuka och få många plåster. Lärare 6 pratar om att det är viktigt att inte pressa barnet att prata, om det inte kommer spontant ur dem själva. Det finns andra redskap att ta till för att hjälpa barnen att uttrycka sig, till exempel genom att rita och måla. Lärare 5 beskriver att det kan vara svårt för barnet att uttrycka känslor, men genom att promenera tillsammans och visa att man finns där för att lyssna, kan barnet öppna sig och berätta hur det känner. Läraren menar att skolarbetet får läggas ner och tiden får ges till barnet.

Flertalet av de intervjuade menar att det är viktigt att prata med barnen och vara öppen i sitt samtal med barnen där det finns möjligheter att dela med sig av sina egna erfarenheter. Det ska vara tillåtet att visa sina känslor och alla ska vara medvetna om att vi är olika och reagerar därför också på olika sätt. Det finns inget rätt eller fel. Då krissituationen kan skilja sig från person till person är det också viktigt att utgångspunkten är vad den personen behöver som är i

kris. Hur mycket den vuxna kan hjälpa till med eller om det måste till fler personer, såsom specialpedagog eller präst.

Framförallt tycker jag att man ska vara öppen och våga bjuda på sig själv. Dela med sig av sina erfarenheter för alla har ju varit med om något jobbigt. Att man kan ge av sig själv och sitt privata till barnen så de känner att det finns fler, det är inte bara jag som mist någon eller vad som nu har hänt. (Lärare 7)

Jag tror att det blir svårt för barn om det stängs ute, de märker att vuxna mår dåligt, att det händer saker, men de vet inte vad. Vuxna ska inte underskatta barn, och tro att de inte klarar någonting. Jag tror att det viktigaste är att barnen vet vad som händer. (Lärare 1)

De lärare vi har intervjuat vet utifrån sin krisplan och krislåda vad som skall göras i en krissituation, men de pekar också på att det är viktigt att vara lugn för att kunna tänka klart när något väl händer. Några av lärarna menade att det inte går att förbereda sig så mycket innan då en krissituation kan skilja sig från en människa till en annan. Läraren kan lära sig något av situationen då.

Försöka behålla lugnet, tänka liksom konstruktivt...hur gör vi nu liksom, sen vet man ju inte då...hur man blir, det kan ju ingen förutsäga, man hoppas att man kan bevara lugnet, det vet man ju inte heller, så det är väl därför det är bra att ha nånting...(Lärare 2)

5.4 Analys av resultat

Efter att ha sammanställt våra intervjuer och delat in dem efter olika områden så kan vi hitta vissa mönster i det som har sagts. Lärarna är alla överens om att kris och trauma är något som kräver mycket engagemang och något som inte går att ignorera. Lärarnas uppfattning av kris och trauma är framförallt att de tycker trauma är ett mer allvarligt tillstånd än vad kris är. Kris är något som kan hända alla och är väldigt individuellt, men trauma handlar om ett tillstånd som är värre och svårare att komma ur. Dock behöver det inte bara innefatta olyckor eller katastrofer, utan även saker som skilsmässor eller sjukdom. När det gäller kunskaper och förberedelser så var det många av lärarna som talade om vikten av erfarenheter och att det kan vara svårt att vara förbered på det oförutsägbara och hur du ska hantera en svår situation. De ansåg dock att det var viktigt att ha en krisplan där de vet vilka människor som de ska kontakta vid behov. En av lärarna gav också exempel på en krislåda, med bland annat foton och böcker, som kan vara bra att ha tillhands om något skulle inträffa.

Professionellt agerande vid kris ansåg lärarna handlade om att först och främst att vara en medmänniska som kan lyssna, visa respekt för barnens olika behov och inge trygghet. De gav också exempel på redskap som kan vara bra att använda sig av såsom att låta barnen rita eller måla för att istället uttrycka sig verbalt. Leken ansågs också som ett bra sätt att bearbeta upplevelser både för barnen och för de vuxna. I leken får barnen chansen att återberätta det som hänt och läka sina sår. Kommunikationen tyckte lärarna var grundläggande och att i sitt samtal med barnen vara öppen och inte vara rädd för att dela med sig av sina egna erfarenheter. De sa dock att barnen aldrig ska pressas till att tala om något som de inte vill, men att läraren ändå ska visa att den finns där. En av lärarna menar också att om det finns möjlighet att ta med barnet ut på en promenad, kan detta ge barnet tillfälle att öppna sig och prata om sina känslor. Lärarna tog också upp att det är också viktigt att veta sina begränsningar och kunna kontakta andra människor om hon eller han känner att det kan behövas ytterligare hjälp. Ett professionellt agerande handlar enligt lärarna om att veta vad, hur, vem och varför jag bör göra på ett visst sätt och att i en svår situation kunna tänka klart och försöka behålla sitt lugn.

6 DISKUSSION

I denna del har vi utgått från samma rubriker som vi har använt oss av i vårt resultat, då vi anser att dessa områden ger en sammanfattning av vad arbetet handlar om och belyser vårt syfte och frågeställningar.

6.1 Beskrivning av kris och trauma

Kris och trauma är två begrepp som kan användas i många olika sammanhang. Efter att ha läst litteratur om det och haft intervjuer med lärare i förskolan så finns det många liknelser mellan vad lärarna säger och vad som står i litteraturen. Vad alla verkar vara överens om är att trauma anses som ett mer allvarligt tillstånd än vad kris är. Dyregrov (1997) beskriver begreppen och menar att kris är något som kan utvecklas gradvis, men trauma handlar om plötsliga och dramatiska upplevelser. Lärare 8 beskriver kris som att det inte alltid behöver handla om stora olyckor, utan att det faktiskt kan blöda i hjärtat också. Lärare 2 pratar bland annat om trauma som hon beskriver som det värsta som kan hända och som nästan alltid handlar om död och elände. Det ord som används mest i litteraturen är kris och det pratas oftast om krishantering. Vad vi har förstått efter att ha pratat med lärarna så är detta något som har blivit mer och mer uppmärksammat med åren. Det händer mycket ute i samhället och det går inte längre att blunda för det.

Vid alla sorters kriser eller trauman är det dock viktigt att vara medveten om faktorer som påverkar hur vi möter svåra händelser. Dyregrov (a.a.) skriver att om de vuxna i barnets närhet lugna så blir det lättare för barnet att möta svårigheter. Ytterligare saker som påverkar hur barnet upplever situationen är erfarenheter, förberedelse och i vilken utvecklingsfas barnet befinner sig i. En annan sak som också är viktig att tänka på att det är otroligt individuellt från person till person. Det handlar om hur barnet tolkar eller upplever situationen som avgör om den blir traumatisk. Detta leder oss in på nästa stora område som handlar om kunskaper och förberedelser vid krishantering.

6.2 Kunskaper och förberedelser vid krishantering

Det finns mycket att göra innan något inträffar och vi har hittat många bra exempel på detta i litteraturen, men även så har vi funnit kunskaper om detta ute på förskolorna. Det har dock funnits en del lärare som har uttryckt en önskan om att få ta del av arbetet för att få tips på vad som går att göra innan och även efter något har inträffat.

I Lpfö 98 (Läraren handbok, 2001) står att lärarna skall utveckla barnens ansvarskänsla och social handlingsberedskap. Barnen skall få möjlighet att prata om livfrågor och förskolan skall kännetecknas för omsorg om individen där barnen lär sig att visa empati och omtanke om andra. Detta anser vi vara en bra grund att börja med när det gäller förberedelse för barnens del. Vi tror att om lärarna måste skapa ett öppet klimat i förskolan där barnen får möjligheter att samtala och reflektera, samt lära dem att känna empati. Så blir det lättare för barnen att hantera en svår upplevelse när det väl händer.

Gyllenswärd (1997) skriver för att läraren ska kunna möta barn i kris så måste det finnas kunskaper om barns behov och utveckling. Detta håller vi absolut med om och tror att alla lärare måste tänka igenom vad de kan om detta för att känna sig säkrare i sin yrkesroll när något väl händer. Stern (2000) skriver om hur barnet utvecklas i olika domäner från tidig spädbarnsfödelse till vuxen ålder, beroende på hur tryggt barnet är i sin utveckling påverkar hur barnet möter svårigheter i livet.

I vår litteraturgenomgång tar vi upp olika faser som kan yttra sig efter att barnet varit med om en kris. Detta anser vi kan vara ett sätt att vara förberedd på det oförutsägbara. Birkehorn (1998), Dyregrov (1995) & Sandberg (2001) skriver om dessa som är chockfasen, reaktionsfasen, bearbetnings- och reparationsfasen samt nyorienteringsfasen. Vi tror att dessa faser inte följer ett särskilt schema, utan att barnet säkert kan hoppa emellan de olika faserna, men det är bra att ha kunskap om dessa eftersom det kan vara lättare att förstå vad barnet går igenom och veta hur vi ska hjälpa. Dyregrov (1997) & Tamm (2003) skriver också om posttraumatiskt stressyndrom, PTS som är ett betydligt allvarligare tillstånd. PTS kräver professionell behandling och då är det bra om personerna som finns i barnets närhet kan något om detta. Detta var något som lärarna inte nämnde under intervjuerna, men vi tror att om lärarna i förskolan har kunskaper om dessa tecken så är det lättare att hjälpa barnet i ett tidigare stadium.

Fyhr (2003) tar upp att om barnet får en trygg uppväxt där barnet utvecklas till en psykisk stark person, så är det lättare att hantera svårigheter senare i livet. Stern (1997) tar också upp detta och ger exempel på hur läraren i förskolan kan hjälpa barnet att utveckla varje barns speciella resurser och ge vägledning och uppmuntran vilket leder till att barnet utvecklar ett starkt självförtroende. Stern skriver vidare om samspelet med andra människor är avgörande för att utvecklas till sin fullhet. Detta går att koppla till det sociokulturella perspektivet som handlar om hur vi lär oss i en social och kulturell miljö. Säljö (2000) säger att det är genom kommunikation som vi kan utveckla vårt sätt att tänka, resonera och handla. Lärarna i våra intervjuer tar också upp vikten av kommunikation och säger i samtalet med barnet så ska det finnas en öppenhet och att det kan vara bra att dela med sig av sina egna erfarenheter. Det måste också finnas en respekt för barnets behov och inte pressa det till att tala om det inte vill.

Lärare 8 talar om trygghet och att som lärare anser hon att det är viktigt att vara nära barnen och öppna upp sitt hjärta. Hon berättar också att de har arbetat mycket med empati, för att lära barnen att visa sina känslor. Lärarna pekar även på att det inte ska vara tabu att visa känslor, utan barnet måste få uttrycka dessa. Om de håller inne känslorna kan det yttra sig på annat sätt såsom aggression eller att barnet vänder sig inåt. Barnen måste känna trygghet för att kunna öppna sig. Fyhr (2003) skriver mycket om trygghet hos barn där hon tar upp att det är något som utvecklas tidigt i ett barns liv. Barnet behöver god omvårdnad, fysisk kontakt och fasta rutiner. På så sätt läggs grunden för en tillit till världen.

Under våra intervjuer så frågade vi om det fanns någon krisplan tillgänglig om något skulle hända och detta hade de flesta av förskolorna. Lärare 2 berättar även om en särskild krislåda där de har foton, litteratur m.m. Denna låda finns där för att kunna plockas fram om något skulle hända. Dyregrov (1995, 1999) har skrivit en del om vad som kan vara bra att göra på förskolan innan något händer. Han tar bland annat upp saker som krisplan, krisgrupp och litteratur. Vi tror att denna förberedelse kan vara till hjälp om något skulle inträffa, eftersom det kan vara svårt att veta hur du reagerar. Finns det en krisplan och annat material på förskolan så vet lärarna i alla fall hur de skall hantera situationen med de hjälpmedel som de har förberett.

De flesta lärarna vi intervjuat menar att det är viktigt med förarbetet. Att ha en krisplan, krislåda samt lista på personer att ringa. Dock verkar det som dessa planer inte är första prioritet på vissa förskolor. Detta talar bland annat lärare 5 om som menar att det ska finnas

krisplan för området, men att de inte har satts sig in i den och att det borde de göra. Många av de lärare vi intervjuat tyckte att det var viktigt att sitta ner och diskutera i sina arbetslag för att komma fram till en gemensam handlingsplan för krishantering.

6.3 Professionellt agerande vid kris

Vi har nu tagit upp de olika begreppen och vad lärarna på förskolan kan göra innan något händer. Det leder oss in på nästa del som tar upp vad vi kan göra när det väl har hänt någonting. Hur möter vi barnet och hur kan vi bearbeta händelsen på bästa möjliga sätt?

I FN:s barnkonvention och i vår skollag står det bland annat att barnet ska ha rätt till trygghet, utveckling och att deras bästa alltid ska komma i främsta rummet. Det står också att barnet som har behov av särskilt stöd skall få detta tillgodosett både när det gäller psykiska och fysiska behov. Under intervjuerna så pratade lärarna om att det är viktigt att barnen får känna trygghet och att det finns en lyhördhet från de vuxna på vad barnet behöver. Fyhr (2003) skriver att när något händer så kan denna trygghet behöva fyllas på och att tryggheten kan knytas an till vissa personer. Vi tror att eftersom barnen idag spenderar mycket tid på förskolan så är de personer som barnet möter där väldigt viktiga.

Dyregrov (1997) skriver att samtal aldrig kan påtvingas barnet, utan istället som vuxen bara finnas tillhands så att barnet känner att det finns människor i dess närhet som är villiga att lyssna och som bryr sig. Lärare 6 tar upp att det måste finnas respekt och aldrig pressa barnet till att tala om sådant det inte vill tala om. Hon ger också exempel på att det finns andra sätt för barnet att uttrycka sig såsom att rita eller måla. Säljö (2000) skriver om artefakter, redskap, som vi använder och samspelar med. Det är genom dessa som individen kan ta sig igenom olika situationer. Dyregrov (1997) skriver att redskapen kan vara till hjälp för barnet att beskriva känslor som de inte kan få fram verbalt. Han skriver också om olika uttrycksmedel såsom dans, konst, drama och lek. Leken är ett ämne som det står mycket om och Pramling & Sheridan (1999) och Knutdotter Olofsson (2001) är några av många som skriver om leken. De tar bland annat upp i leken får barnet möjlighet att bearbeta händelser och utforska sin omvärld och att det kan finnas en läkande effekt i leken om barnet befinner sig i en trygg miljö. Lärare 8 berättar att deras barn har bearbetat svåra händelser genom att leka och att barnen på så sätt fått en möjlighet att genom sitt rollspel läka sina sår.

7 SAMMANFATTNING

Vi har valt att skriva ett arbete om krishantering, eftersom vi anser detta vara ett viktigt ämne som bör diskuteras mer och inte går att bortse från. Precis som vi har skrivit innan så händer hemska saker och då tycker vi att läraren bör vara förberedd på svåra situationer, dels för sin egen skull och för de kolleger, föräldrar och barn som läraren möter. I framtiden kommer vi arbeta i förskolan och har därför valt att titta på förskolans verksamhet och hur lärarna kan arbeta med det där. Vårt syfte med arbetet har således varit att undersöka hur några lärare i förskolan uttrycker sig och talar om krishantering.

I de kvalitativa intervjuerna framgick det att inte alla förskolor har en handlingsplan vid krishantering. Vi tror att orsaken till det kan vara att det säkert finns en krisplan i kommunen, men att lärarna på förskolan inte har satt sig in i den eftersom det inte har varit ett aktuellt ämne för dem. Vi anser dock att det är precis detta lärarna bör göra för att underlätta arbetet vid en krissituation. Det finns de förskolor som har förberett sig genom att utforma en krislåda, med anhöriglistor på vem de ska ringa när det händer något. I lådan har de kort på alla inom förskolan, barnen och personalen, men även litteratur och ljus som de kan tända. Förutom en krislåda så finns det lärare som arbetar mycket med att förbereda barnen inför livet. Här handlar det om att barnen får möjligheter att prata om livsfrågor på ett naturligt sätt och även lär sig att känna empati för andra människor. Det måste finnas en öppen kommunikation mellan lärare och barnen. För att lärare ska känna sig säkrare i sin yrkesroll när det gäller krishantering så gäller det också att diskutera det i arbetslaget. Hur gör vi om något händer, vilka ska vi kontakta och hur möter vi de barn som drabbas? Ett professionellt agerande vid en krissituation handlar därför om att ha kunskaper och förberedelse så att läraren på ett tryggt och lugnt sätt kan möta barn som har hamnat i en kris. Det är också viktigt att vara lyhörd och visa respekt för barnens olika sätt att reagera.

Med detta arbete hoppas vi kunna bidra till djupare kunskaper hos oss själva och även kunna dela med oss av dessa kunskaper till andra som vi möter. Vi hoppas att krishantering är något som kommer att tas upp i lärarutbildningen, för att ge studenterna en bra grund att stå på. Detta kan kanske bidra till att krishantering i förskolan inte är något som tas för givet, eftersom en viktig del av vårt läraruppdrag är att verka för en skola för alla barn.

8 REFERENSER

Andersson Nils (1995). *Att möta små barns sorg*. Rädda barnen; Stockholm (60 s.) ISBN: 91-88-72624-X

Birkehorn Regina (1998). *Krishantering i praktiken*. Meyers; Gävle (73 s.) ISBN: 91-63-10710-4

Denscombe Martyn (2000). *Forskningshandboken*. Studentlitteratur; Lund (292 s) ISBN:91-44-01280-2

Dyregrov Atle (1995). *Att ta avsked*. Rädda barnen; Växjö (72 s.) ISBN: 91-88-72612-6

Dyregrov Atle (1997). *Barn och trauma*. Studentlitteratur; Lund (174 s.) ISBN: 91-44-00427-3

Dyregrov Atle (1999). *Små barns sorg*. Rädda barnen; Trelleborg (70 s.) ISBN: 91-88-72661-4

Evenshaug Oddbjorn & Hallen Dag (2001). *Barn och ungdomspsykologi*. Studentlitteratur; Lund (512 s) ISBN: 91-44-01595-X

Gyllenswärd Göran (1997). *Stöd för barn i sorg*. Rädda barnen; Borås (104 s.) ISBN: 91-88-72694-0

Fahrman Monica (1993). *Barn i kris*. Studentlitteratur; Lund (146 s.) ISBN: 91-44-37721-5

Fyhr Gurli (2003). *Hur man möter människor i sorg*. Natur och kultur; Stockholm (220 s.) ISBN: 91-27-09650-5

Knutsdotter Olofsson Birgitta (2001). *Lek för livet*. HLS förlag; Stockholm (180 s.) ISBN: 91-76-56144-5

Pramling Samuelsson Ingrid & Sheridan Sonja (1999). *Lärandets grogrund*. Studentlitteratur; Lund (150 s.) ISBN: 91-44-01047-8

Sandberg Per (2001). *När någonting har hänt*. Författarhuset; Falun (96 s.) ISBN: 91-89-39019-9

Skolverket (1999). *Överenskommet!: fem internationella överenskommelser som ligger till grund för de nya läroplanerna*. Liber; Stockholm (150 s.) ISBN: 91-89313-67-4

Stern Daniel (1997) *Att bli sig själv*. Liber AB; Stockholm (174 s.) ISBN: 91-47-04838-7

Stern Daniel (2000) *Spädbarnets interpersonella värld*. Studentlitteratur; Lund (401s.) ISBN: 9127081931

Säljö Roger (2000). *Lärande i praktiken*. Prisma; Stockholm (279 s) ISBN: 91-518-3728-5

Tamm Maare (1986). *Barnet och döden*. Akademiförlaget; Göteborg (162 s.) ISBN: 91-24-4162246-9

Tamm Maare (2003). *Barn och rädsla*. Studentlitteratur; Lund (245 s.) ISBN: 91-44-02695-1

Trost Jan (2005). *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur; Lund (146 s.) ISBN: 91-44-03802-X

Utbildningsdepartementet (1998). *Läroplan för förskolan, Lpfö 98*. Lärarens handbok; Lärarförbundet (2001). (131 s.) ISBN: 91-85-09683-0

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer*. Stockholm; Vetenskapsrådet. ISBN: 91-70307-008-4

Bilaga 1

Skönlitteratur

För vuxna

Död

Cleve Elisabeth (2002). *En stor och en liten är borta*. Wahlström & Widstrand; Stockholm ISBN: 91-46-20081-9

Incest

Hansen Kristina, Cras Bengt-Åke & Cras Agneta (2003). *Bakom stängda dörrar*. Ordupplaget; Norge ISBN: 91-89618-33-5

Misshandel

Pelzer David (2000). *Pojken som kallades Det*. Forum AB; Stockholm ISBN: 91-7643-860-0

Pelzer David (1997). *Pojken som inte fanns*. Forum AB; Stockholm ISBN: 91-37-12137-5

Pelzer David (1999). *Pojken som överlevde*. Forum AB; Stockholm ISBN: 91-37-12559-1

Pelzer David (2000). *Att hjälpa sig själv*. Forum AB; Stockholm ISBN: 91-37-12183-9

Barn i behov av stöd

Harrison Kathy (2003). *De bortglömda barnen*. Forum AB; Stockholm ISBN: 91-7001-216-4

Wahlström Gunilla O (1997). *Kirre- En bok om att möta, vårda och fostra trasiga barn* Norhaven paperback A/S; Danmark ISBN:91-88298-54-x

Sjukdom

Klein Norma (1975). *Sunshine*. Henry Holt & Company, inc

För barn

Döden

Helfer Ralph (1997). *Modock*. Wahlströms; Falun ISBN: 91-32-32511-8

Nilsson Ulf (2002). *Adjö herr Muffin*. Bonnier Carlsén AB; Stockholm ISBN: 91-63-822001-6

Stark Ulf (2001). *Min syster är en ängel*. Alfabetabokförlag AB; Stockholm ISBN:91-50-10032-7

Stark Ulf (2003). *Kan du vissla Johanna?*. Alfabetabokförlag AB; Stockholm ISBN: 91-63-82564-3

Thun Margareta (1990). *Ängelungen*. Schildts Förlag AB; Stockholm ISBN: 95-15-00503-5

Welthuijs Max (1998). *Grodan och fågelsången*. Berghs förlag AB; Stockholm ISBN: 91-50-21044-0

Bilaga 2

Intervjufrågor

- Vilken utbildning har du?
  - Hur länge har du arbetat i förskolan?
-
1. Hur skulle du vilja beskriva begreppet kris och trauma?
  2. Har du några erfarenheter av krishantering, i så fall vad?
  3. Vad anser du vara ett professionellt agerande vid en krissituation?
  4. Vilka förberedelser och kunskaper anser du behövs för att möta barn i kris?